

TRIẾT LÝ GIÁO DỤC CỦA KHỔNG TỬ

Nền tảng tâm lý của các tư tưởng giáo dục Khổng Tử (551-479 tr.CN) là khi con người sinh ra thì ai cũng trung tính. Ông thấy rằng “về bản chất thì mọi người rất gần gũi với nhau, nhưng thông qua hiện thực cuộc sống thì con người trở nên xa cách nhau”. Bởi vì sự trung tính của bản chất con người lúc sinh ra cho nên môi trường xung quanh (bao gồm cả giáo dục) đóng một vai trò rất quan trọng trong việc nuôi dạy đứa trẻ. Chuyện kể rằng người mẹ của Mạnh Tử đã chuyển nhà 3 lần để tìm cho được một môi trường tốt nhằm nuôi dạy con mình – người mà một trăm năm sau trở thành một trong những nhà thuyết giảng hàng đầu về Khổng Tử.

Trường học tư của Khổng Tử được ca tụng rất nhiều vì đã mang đến cơ hội giáo dục cho cả những người giàu có cũng như những người bình thường. Khổng Tử nói: “Tôi dạy học cho bất cứ người nào”, “Dù có ai tìm đến tôi với một gói thịt lợn khô thì tôi cũng không bao giờ từ chối dạy họ”. Mặc dù còn có những tranh luận về giá trị của “một gói thịt lợn khô” tại thời điểm đó và mức độ rộng mở của trường học của Khổng Tử đối với mọi người trong xã hội, thì những học sinh của ông – theo sách *Luận ngữ* – có nguồn gốc xuất thân từ rất nhiều thành phần xã hội khác nhau.

Tuy nhiên mục đích giáo dục cho người giàu có và người bình thường dường như khác nhau. Khổng Tử nói rằng: “nếu người cao quý hiểu được lễ phải thì họ sẽ yêu quý mọi người; nếu người bình thường hiểu được lễ phải thì sẽ dễ điều khiển họ hơn”. Bởi vậy, có vẻ như có các mục đích giáo dục khác nhau cho các thành phần xã hội khác nhau. Mặc dù ý niệm về cơ hội giáo dục của Khổng Tử chủ yếu là: “để duy trì nguyên hiện trạng của con người”, tuy nhiên một vài học trò xuất sắc của ông xuất thân từ thành phần xã hội thấp, nghèo khó đã trở thành những nhân vật quan trọng trong chính quyền bấy giờ. Khổng Tử từng nói: “những người giỏi trong chính quyền thì nên học thêm; còn những người học giỏi nên tham gia chính quyền”, quan niệm này về học giả - quan lại là sự minh chứng quan trọng cho những cuộc thi của triều đình sau này.

Khổng Tử chủ yếu dành thời gian cho việc dạy học, do vậy có nhiều cuốn sách nói về các tư tưởng và hoạt động thực tiễn liên quan đến phương pháp và nội dung dạy học của ông. Khổng Tử rất chú ý đến những đặc điểm riêng của từng cá nhân học sinh. Sách *Luận ngữ* ghi rằng Khổng Tử thường trao đổi về những khác biệt cá nhân của các học sinh và ông cho rằng từng người thích hợp cho từng công việc khác nhau. Theo lời của ông: “đối với người khác, ta có thể truyền đạt những vấn đề sâu hơn; đối với

người kém, ta không thể truyền đạt những vấn đề sâu hơn”.

Khổng Tử cũng rất mong muốn học sinh của mình là những người học chủ động và tích cực. Ông nói: “Không có sự phiền toái thì sẽ không có sự dễ chịu; không có sự băn khoăn lo lắng thì sẽ không có sự mở mang trí óc. Nếu tôi nêu ra một khía cạnh của vấn đề mà anh không đáp lại với ba khía cạnh khác của vấn đề thì tôi sẽ không nhắc lại”. Theo câu nói đó thì Khổng Tử luôn thúc đẩy học sinh của mình đưa ra những sáng kiến trong việc học. Họ cần phải háo hức và chuyên tâm đối với việc học. Khi dạy học sinh bất cứ một vấn đề gì ông cũng luôn mong đợi họ rút ra được những kết luận có liên quan từ vấn đề đó.

Về nội dung giáo dục, Khổng Tử có khuynh hướng không coi trọng đến các tri thức, kinh nghiệm thực tế. Sách *Luận ngữ* có ghi lại như sau: “Khổng Tử nói rằng hãy truyền cảm hứng cho bản thân từ thi ca, làm vững chắc bản thân bằng các sách lễ giáo và hoàn thiện bản thân bằng âm nhạc”. Khổng Tử sử dụng 5 tác phẩm kinh điển: *Kinh Thi*, *Kinh Thư*, *Kinh Lễ*, *Kinh Dịch*, *Kinh Xuân Thu* cùng với những cuốn sách khác như là những tài liệu dạy học chủ yếu.

Khi Phàn Tri – một học sinh của Khổng Tử yêu cầu được học về trồng trọt, Khổng Tử đáp lại: “ta không giỏi bằng một người nông dân già”. Khi Phàn Tri yêu cầu được học về việc làm vườn, Khổng Tử đáp: “ta không giỏi bằng một người trồng rau”. Sau khi Phàn Tri đi khỏi, Khổng Tử cho rằng Phàn Tri không có được những khát vọng lớn lao. Sự nhấn mạnh của Khổng Tử đối với việc học tập, nghiên cứu những tác phẩm kinh điển hơn là nghiên cứu những tri thức, kinh nghiệm thực tế cũng có một tác động rất lớn đối với lịch sử giáo dục Trung Quốc. Trong các kì thi do triều đình tổ chức, đề bài thi hầu như chỉ dựa trên các tác phẩm kinh điển.

Bên cạnh việc giáo dục trí tuệ, giáo dục đạo đức cũng đóng một vai trò rất quan trọng trong lý thuyết và hoạt động giáo dục của Khổng Tử. Một học sinh của ông nói rằng: “có bốn vấn đề trong nội dung dạy học của Khổng Tử: văn hoá, hành vi đạo đức, sự thật thà và sự trung thành, như vậy là có ba vấn đề liên quan đến giáo dục đạo đức”. Theo thuyết đạo đức của Khổng Tử, tính nhân đạo là đức tính cao quý nhất và là tổng hợp của tất cả các đức tính khác, và được biểu hiện trong rất nhiều khía cạnh của cuộc sống. Ví dụ, Khổng Tử nói: “kiềm chế bản thân và quay về với các lễ giáo sẽ tạo nên tính nhân đạo”; người chân chính là người trong khi xây dựng cho bản thân anh ta cũng sẽ giúp để xây dựng cho những

người khác, và trong khi trau dồi tri thức cho mình cũng sẽ giúp cho người khác đạt được những tri thức đó; hay một con người chân chính luôn đặt công việc khó khăn lên trước các phần thưởng.

Khổng Tử luôn nhấn mạnh tầm quan trọng của tính nhân đạo trong cuộc sống hàng ngày đối xử với cha mẹ và những người khác. Ông nói rằng: "điều gì mà không muốn cho bản thân mình thì đừng bao giờ áp đặt cho những người khác".

Khổng Tử cũng nhấn mạnh tầm quan trọng của tính nhân đạo trong việc cai trị, ông thấy rằng: "nếu bản thân mình đúng thì không cần phải có mệnh lệnh mọi thứ cũng sẽ được giải quyết; nếu bản thân mình không đúng thì mặc dù có ra mệnh lệnh cũng sẽ không ai tuân theo". Trong một phần khác của sách *Luận ngữ*, Khổng Tử cũng có một nhận xét tương tự: "nếu tự mình làm đúng thì đâu có gì khó khăn trong việc điều khiển công việc đất nước? Nếu không thể tự mình làm đúng thì làm sao có thể khiển trách người khác?"

Khổng Tử và những người theo học thuyết của ông có một ảnh hưởng vô cùng to lớn đối với xã hội nói chung và nền giáo dục của Trung Quốc nói riêng. Ngay cả rất nhiều quốc gia Đông Á và Đông Nam Á cũng chịu những ảnh hưởng về tư tưởng của Khổng Tử.

Mặc dù có những giai đoạn thăng trầm của các trường học theo Đạo Khổng (Nho giáo) trong lịch sử, các học giả và nhà giáo thường có một uy tín cao trong xã hội và trong hoạt động chính trị. Lịch sử một số triều đại cho thấy chỉ có những học giả từ các trường học Nho giáo mới có thể được làm cố vấn cho các nhà lãnh đạo chính trị; hiện tượng mà mọi người gọi là "sự ngăn cấm hàng trăm trường học và chỉ công nhận duy nhất những phương pháp học Nho giáo".

Về những ảnh hưởng của Đạo Khổng đối với xã hội Trung Quốc, có hai vấn đề rõ nhất.

Thứ nhất, rất nhiều giá trị truyền thống được Khổng Tử đề cao như lòng hiếu thảo, sự kính trọng người già, sự trung hòa vẫn đóng một vai trò rất quan trọng trong cuộc sống của người Trung Quốc.

Thứ hai, Khổng Tử và những người theo học thuyết của ông nhấn mạnh việc giáo dục và học hành, đó là một truyền thống vẫn thấy rõ được ở Trung Quốc và ở các quốc gia láng giềng ngày nay.

Về những ảnh hưởng của Đạo Khổng đối với giáo dục, có thể thấy trong các vấn đề sau:

Thứ nhất, nguyên tắc "những người giỏi trong chính quyền thì nên học thêm nữa; còn những người học giỏi thì nên tham gia chính quyền" đã định hướng cho nền giáo dục Trung Quốc. Nguyên tắc và quan niệm hệ quả này về

học giả - quan chức trở thành sự minh chứng cho các kì thi của triều đình để lựa chọn quan lại dựa trên các phẩm chất cá nhân, một hệ thống mà cho đến tận năm 1905 mới bị bãi bỏ. Để đào tạo những người lãnh đạo giỏi và có đạo đức, Khổng Tử cho rằng giáo dục nên được cung cấp cho mọi người, không phân biệt giai tầng xã hội của họ. Khổng Tử là một người đi tiên phong trong việc đưa giáo dục đến với những người bình thường.

Thứ hai, các trường học Nho giáo đã tạo ra một số lượng lớn các tác phẩm văn chương như là tài liệu dạy học trong suốt nhiều thế kỉ cho đến tận khi hệ thống thi cử của triều đình bị bãi bỏ vào năm 1905. Tuy nhiên, không có những bằng chứng tin cậy cho thấy còn lại các tác phẩm do chính Khổng Tử viết. Người ta nói rằng Khổng Tử đã biên tập lại *Kinh Thi*, một trong 5 tác phẩm kinh điển. Tuy nhiên những tác phẩm chính thống của Đạo Khổng đã trở thành những tài liệu cơ bản để chuẩn bị cho các kì thi của triều đình. Ngày nay, Khổng Tử và những người theo thuyết của ông cũng bị chỉ trích vì làm cản trở sự tiến bộ khoa học và công nghệ của Trung Quốc do quá tập trung nhấn mạnh vào các vấn đề mang tính kinh điển, trong khi coi nhẹ những kiến thức khoa học và kinh nghiệm thực tế.

Thứ ba, mục đích giáo dục của Khổng Tử tập trung vào sự phát triển của xã hội hơn là sự phát triển của cá nhân. Những giá trị đạo đức mà Khổng Tử ủng hộ chủ yếu có liên quan đến việc cai trị đất nước và điều chỉnh những mối quan hệ trong xã hội. Khổng Tử đưa ra một con đường phát triển cho học sinh của mình như sau: trước hết phải trau dồi bản thân, sau đó là hòa hợp với gia đình, sau nữa là có một địa vị tốt trong xã hội, và cuối cùng là hài hoà trong quốc gia. Bởi vậy, giáo dục thực sự được nhấn mạnh vào phục vụ xã hội hơn là mục đích giáo dục cá nhân. Sự nhấn mạnh vào khía cạnh xã hội luôn liên quan đến mục đích mang tính công cụ của giáo dục, ví dụ sử dụng giáo dục như là một phương tiện để đạt được mục đích hơn là vì chính bản thân cá nhân. Vấn đề đào tạo những người tài và trung thành với chính quyền là một nguyên tắc cơ bản của giáo dục Nho giáo chính thống. Mục đích giáo dục mang tính chất công cụ đó vẫn là một trong những vấn đề cần phải bàn luận của giáo dục Trung Quốc ngày nay.

Đỗ Long Giang lược dịch từ cuốn "Fifty Major Thinkers on Education" của Joy A. Palmer, NXB Routledge, New York, 2003.

SUMMARY

The article presents a number of conceptions and experiences of Confucius on education.